

Бадья Лариса

аспірант

Уманського державного
педагогічного університету

імені Павла Тичини

**УМАНСЬКЕ УЧИЛИЩЕ ЗЕМЛЕРОБСТВА
ТА САДІВНИЦТВА – ОСЕРЕДОК ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ
ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ НАРОДНОЇ ШКОЛИ**

(кінець ХІХ – початок ХХ ст.)

У статті розглядається участь Уманського училища землеробства та садівництва в навчанні вчителів початкових народних училищ на літніх короткотермінових «виробничих» курсах, які проводилися наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Характеризується змістове наповнення програм «виробничих» курсів, їхня відмінність від програм короткотермінових педагогічних курсів, які за характером були курсами підвищення кваліфікації народних вчителів.

Ключові слова: народна початкова школа, Уманське училище землеробства та садівництва, професійне навчання.

В статье рассматривается участие Уманского училища земледелия и садоводства в обучении учителей начальных народных училищ на летних краткосрочных «производственных» курсах, которые проводились в конце ХІХ – в начале ХХ ст. Характеризуется смысловое наполнение программ «производственных» курсов, их отличие от программ краткосрочных педагогических курсов, которые за характером были курсами повышения квалификации народных учителей.

Ключевые слова: народная начальная школа, Уманское училище земледелия и садоводства, профессиональное обучение.

In this article we consider the participation of Uman school of agriculture and horticulture in studies of elementary school teachers which were carried out during the summer short-term «industrial» courses (late ХІХ – beginning of ХХ). We describe the content filling of «industrial» courses programs in contrast to the short-term pedagogical courses programs which were the courses of improvement

of teachers professional skills.

Key words: *folk elementary school, Uman school of agriculture and gardening, professional studies.*

У 80–90-ті роки XIX ст. народна початкова школа переживала не кращі свої часи. Державна політика в цей період була спрямована на пріоритетний розвиток церковної освіти, згортання світської земської школи, надання їй професійного характеру [1, с. 495–500]. Попри усі намагання уряду понизити рівень навчання сільських дітей, перешкодити діяльності народної школи, вона вистояла, довела свою життєздатність, а намагання професіоналізації обернула на користь не лише учням, але й усій сільській громаді – вчителі, яких почали готувати до викладання ремесел та сільськогосподарських дисциплін, стали провідниками загальнокорисних відомостей про сільське господарство, технічні новинки тощо.

Підготовку вчителів до професіоналізації початкової народної школи проводили на різноманітних «виробничих» короткотермінових курсах - садівництва, городництва, шовківництва, бджільництва, ручної праці та рукоділля, плетіння кошиків тощо, які набули популярності наприкінці 80-х років XIX ст.

Так, у Херсонській губернії щорічно влітку у 1898–1904 рр. коштом земств для народних вчителів влаштовувалися курси плетіння кошиків та меблів [2]. Курси садівництва та городництва проводили Херсонське земське сільськогосподарське училище, Одеське училище садівництва, Добровеличківська школа та Ольгинська нижча сільськогосподарська школа (Єлісаветградський повіт Херсонської губернії) [3; 4], Харківське, Дергачівське (Харківській повіт) та Богодухівське (Богодухівський повіт Харківської губернії) землеробські училища [5; 6], школа садівництва та дослідне поле у Полтаві [7]. На учбовій пасіці М.В. Руднева в Старобільському повіті і Харківської губернії проводилися курси з бджільництва, у Слов'янську – з шовківництва [6; 8].

Значним осередком професійного навчання народних учителів стало Уманське Головне училище садівництва (з 1868 року – Уманське училище землеробства та садівництва, в наш час – Уманський державний аграрний університет).

Училище було засновано у 1844 році в Одесі. Однак клімат причорноморської зони виявився малосприятливим для розвитку садівництва. У 1859 році училище було переведено до міста Умань, де були всі необхідні умови для підготовки висококваліфікованих садівників і лісівників – навчальною базою училища став Софіївський парк [9]. Короткотермінові курси з садівництва та городництва для народних вчителів в училищі почали проводити з 1890 року [10].

Короткотермінові курси з садівництва та городництва для народних учителів організовувалися під час літніх вакансій. Термін навчання становив чотири-шість тижнів. Кількість курсантів обмежувалася 15–20 особами [3].

Учителі прибували на заняття коштом земств, у віданні яких знаходилися школи. На уманські курси відряджали своїх учителів і Правобережні земства [11; 12], і віддалені Лівобережні [3; 13; 14; 15]. Так, наприклад, влітку 1893 року з Херсонської губернії було направлено на курси до Умані трьох вчителів [3], а з Чернігівської губернії у 1900 році – одинадцять [13].

Програма занять на курсах складалася виключно із спеціальних дисциплін. Цим «промислові» курси відрізнялися від короткотермінових педагогічних курсів, до програми яких входили методики викладання предметів початкової школи, а з початку ХХ ст. – і загальноосвітні предмети.

Заняття складалися з теоретичної та практичної частин. Теоретичні заняття являли собою бесіди та лекції з питань садівництва та городництва. Практичні заняття проводилися в саду та на дослідних ділянках, де кожний курсант мав свою грядку, на якій самостійно готував землю до посадок, висаджував рослини та протягом усього циклу доглядав за ними. Окремі навички (наприклад, різні техніки щеплення) вчителі засвоювали в класах та лабораторіях.

Як проходили заняття, дають наочне уявлення звіти вчителів Березанської школи Ніжинського повіту Ю. Терлецької та Вовнянського училища Новгородсіверського повіту Н. Катко, які за направленням Чернігівського губернського земства у 1900 році, навчалися на курсах садівництва та городництва при Уманському училищі землеробства та садівництва. Звіти були надані вчителями Чернігівській земській управі та надруковані у її річному звіті [13].

Ось як описані перші дні занять на курсах.

День перший.

З 8 до 12 годин – практичні заняття з городництва: копання грядок.

З 15.30 до 17 годин – теоретичні заняття з городництва: вибір місця під город, ґрунт та добрива.

День другий.

З 8 до 12 годин – практичні заняття з городництва: підготовка гряд, посадка кавунів, огірків у горщиках та наочне знайомство з будовою парників.

З 15.30 до 17 годин – теоретичні заняття з городництва: поняття про грядки-парники, умови, які необхідні для життя рослин у парниках; розмноження рослин та їхнє запліднення.

День третій.

З 6 до 10 годин – практичні заняття з городництва: висівання капусти, редьки, буряка, пастернаку та петрушки.

З 15.30 до 17 годин – теоретичні заняття з городництва: атавізм та константність рослин; покращення породи самої у собі; утворення нових порід; вибір насінних рослин; збір насіння, його чистка, сортування та зберігання.

День четвертий.

З 5 до 9 годин – практичні заняття з садівництва: копання в перевал для посадки сіянів і в один штик для розплідника.

З 15 до 17 годин – теоретичні заняття з садівництва: значення плодівництва; сучасний стан плодівництва у Росії; роль народної школи у розповсюдженні плодівництва. Фізіологія рослин.

У наступні дні курсисти працювали на своїх грядках з п'яти – шести годин ранку, вчилися висаджувати, пересаджувати, пікірувати городні рослини. На практичних заняттях з садівництва вчителі вчилися висаджувати плодові дерева та кущі, робити щеплення, знайомилися із способами розмноження, обрізки та формовки крони, боротьби із шкідниками та хворобами. Усі слухачі самостійно висаджували деревця, доглядали їх, робили щеплення. А перші навички щеплення вони здобували, тренуючись у навчальних класах на вербових гілках.

На теоретичних заняттях розглядалися теми: будова клітин, насіння, частин рослини; фізіологія рослин, рух соків у рослині, значення цього процесу у садівництві; життя рослини від проростання насіння до плодоношення; поняття про культури городніх та плодових рослин (загалом – близько 60 культур); розведення плодових дерев; значення спорідненості рослин в щепленні та окуліруванні; способи впливу на врожайність; складові середовища, в якому може жити рослина, значення поживних речовин і форми, в яких вони засвоюються рослиною; добрива.

По закінченні занять, проводилися іспити. На практичній частині вчителю було запропоновано посадити шість кущиків полуниці «за всіма правилами мистецтва». А от висаджувати дерево, на радість курсиста, йому не довелося: посаджене ним раніше деревце добре прижилося і щеплення дало хороший результат, що задовольнило екзаменаторів.

З теорії його запитали про довголіття плодових дерев, про омолодження старого дерева, про кількість та якість плодів, припинення росту дерева, що надто швидко росте і не дає плодів.

Учителі у своїх звітах високо оцінили результати навчання на курсах, зазначили, що надбаних знань їм вистачить для роботи в школі. «Побувавши

на курсах, мимоволі усвідомлюєш, – дійшов висновку вчитель Н. Катко, – що сільська школа без землі – лише наполовину школа». «Я влаштую на шкільній землі розплідник, – писала Ю. Терлецька, – засаджу сад та город. Роботи в саду будуть вестися учнями або, в крайньому разі, у присутності учнів».

Стосунки, які склалися під час занять на курсах, продовжувалися і після їхнього закінчення. Учителі повсякчас могли звернутися до викладачів училища за порадою, а також за насінням, дичками та щепленими деревами для шкільних садів та городів.

Земства дуже серйозно ставилися до навчання своїх учителів на сільськогосподарських курсах. Так, наприклад, Херсонська та Слісаветградська повітові земські управи прийняли рішення розпочати розведення при школах садів та городів, щоб не пропали задарма знання, які вчителі здобули на курсах [3]. Під сади та городи при школах виділялася земля, асигнувалися кошти на придбання інвентарю, саджанців, насіння тощо.

Пришкільні сади та городи, які розводили вчителі після навчання на курсах садівництва та городництва, виконували у селі роль зразково-дослідних ділянок, ставали школою не тільки для учнів, але й для їхніх батьків, сприяли підвищенню агротехнічної культури населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веселовский Б.Б. История земства за сорок лет. – СПб: Изд. О.Н. Поповой, 1909. – Т. 1. – 724 с.
2. О курсах ручного труда и корзиноплетения // Сборник Херсонского земства. – 1904. – № 11. – С. 78–83.
3. Хозяйственно-статистический отчет Херсонской губернии за 1893 год: Приложение к общему административному отчету Херсонской губернской земской управы. – Херсон: Тип. О.Д. Ходушиной, 1895. – С. 117–118.
4. Отчет о состоянии народного образования в Херсонской губернии за 1903–1904 гг. // Сборник Херсонского земства. – Херсон. – 1904. – № 12. – С. 62–74.
5. Харк. ДОА. Ф. 304, оп. 1, од. зб. 512, спр. 23, арк. 20–21. Об открытии при Харьковском земледельческом училище курсов по садоводству, огородничеству и пчеловодству и о командировании на них учителей сельских училищ Харьковской губернии.
6. Начальное народное образование в Харьковской губернии за 1908 год. – Харьков: Тип. «Печатник», 1910. – Ч. 1. – 330 с.
7. Сельско-хозяйственные курсы для народных учителей // Систематический свод постановлений и распоряжений Полтавского Губернского Земства. – Полтава: Типо-Литография Л. Фришберга, 1901. – С. 710–711.
8. Харк. ДОА. Ф. 266, оп. 1, од. зб. 859 а, арк. 15–18.
9. <http://www.udau.edu.ua/>
10. Черкас. ДОА. Ф. 444, оп. 1 Уманське училище землеробства садівництва Головного управління землеупорядкування і землеробства, м. Умань

Київської губернії.

11. Хмельниц. ДОА. Ф. 233, оп. 1, спр. 777, арк. 12. Дело о командировании учителей народных училищ на курсы садоводства и огородничества в Уманскую сельскохозяйственную школу.
12. Хмельниц. ДОА. Ф. 233, оп. 1, спр. 784, арк. 12. Дело об отпуске денег на командирование учителей в Уманское среднее училище садоводства и земледелия.
13. О посылке народных учителей на курсы огородничества, садоводства, пчеловодства и шелководства в 1900 году // Отчет Черниговской Губернской Земской Управы за 1900 год. – Чернигов: Тип. Губернского Земства, 1901. – С. 109–119.
14. Сельско-хозяйственные курсы для народных учителей // Систематический свод постановлений и распоряжений Полтавского Губернского Земства за вторые четыре трехлетия (с 1883 по 1894 г. включительно). – Полтава: Типо-Литография Л. Гришберга, 1901. – С. 710–711.
15. Деятельность по народному образованию земств, городских і сельских обществ и частных лиц // Обзор Херсонской губернии за 1903 год: Приложение к Всеподданейшему отчету Херсонского губернатора. – Херсон, 1904. – С. 80–82.